

4

ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

นางสาวศุภฎี ทีลีละเมียร

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชานิติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2531

ISBN 974-568-764-2

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

014550

11748899๗

IGNORANCE OF LAW AND CRIMINAL LIABILITY
UNDER SECTION 64 OF THE PENAL CODE

Miss Dusadee Haleelamien

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Laws

Department of Law

Graduate School

Chulalongkorn University

1988

ISBN 974-568-764-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่งประมวล
กฎหมายอาญา
โดย นางสาวศุภฎี ทัศนะเมียร
ภาควิชา นิติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.คณิต ฅ นกร
รองศาสตราจารย์ วีระพงษ์ บุญโญภาส

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรากัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ โสวิไลกุล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.คณิต ฅ นกร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ วีระพงษ์ บุญโญภาส)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรัตน์ เท็ชรศิริ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชาญวิทย์ ยอดมณี)

..... กรรมการ
(อาจารย์เข้มชัย ชูติวงศ์)

คฤณี ทัตตะเมียร : ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดในทางอาญาตามมาตรา 64 แห่ง
ประมวลกฎหมายอาญา (IGNORANCE OF LAW AND CRIMINAL LIABILITY
UNDER SECTION 64 OF THE PENAL CODE) อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์
ดร.คณิต ณ นคร และรองศาสตราจารย์ วีระพงษ์ บุญโญภาส, 167 หน้า

หลักความไม่รู้กฎหมายไม่อาจเป็นข้อแก้ตัวได้ ซึ่งมาจากสุภาษิตกฎหมายที่ว่า "Ignorantia
juris neminem excusat" มีรากฐานทางประวัติศาสตร์มาจากการตีความกฎหมายโรมันอย่างผิด
พลาดของพวกนักกฎหมายศาสนา และแนวความคิดของสำนักปฏิฐานนิยม (Positivism) ในศตวรรษ
ที่ 19 ซึ่งอธิบายว่า "กฎหมายคือคำสั่งของรัฐบาลปิตัย ผู้ใดไม่ทำตามย่อมได้รับโทษ" ได้ทำให้หลักนี้มี
ความสำคัญมากขึ้น เพราะหลักนี้ทำให้รัฐผูกขาดที่จะสร้างกฎหมาย และสนับสนุนอำนาจรัฐบาลปิตัยอยู่
เหนือปัจเจกชน นอกจากนี้เป็นนโยบายของการบังคับใช้กฎหมายที่จะทำให้ทุกคนรู้และเชื่อฟังกฎหมาย
ดังนั้นจึงไม่ยอมให้บุคคลใดอ้างความไม่รู้กฎหมายขึ้นปฏิเสธความรับผิด โดยเฉพาะในกฎหมายอาญา
ด้วยเหตุนี้แต่เดิมประเทศต่าง ๆ ทั้งในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) และระบบกฎหมาย
คอมมอนลอว์ (Common Law) จึงไม่เปิดโอกาสให้ผู้กระทำความผิดยกเอาความไม่รู้กฎหมายขึ้นเป็นข้อแก้ตัว
เพื่อให้พ้นจากความรับผิดในทางอาญาได้อย่างเด็ดขาด

นับแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา โครงสร้างของสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จึง
จำเป็นต้องออกกฎหมายเทคนิคบังคับให้การกระทำบางอย่างเป็นความผิดด้วยเงื่อนไขทางสังคมที่ตั้งอยู่
บนพื้นฐานแห่งการคุ้มครองผลประโยชน์ของส่วนรวม กฎหมายเหล่านี้มีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการที่จะ
บังคับให้ทุกคนต้องรู้กฎหมายทุกฉบับที่บัญญัติออกมาย่อมเป็นไปไม่ได้ ประเทศเยอรมันเป็นประเทศหนึ่ง
ที่มีแนวความคิดผ่อนคลายนความเข้มงวดของหลักความไม่รู้กฎหมาย บทบัญญัติภาคทั่วไปแห่งประมวล
กฎหมายอาญาเยอรมันฉบับปรับปรุงใหม่ ค.ศ. 1975 ให้อธิบายปัญหาความไม่รู้กฎหมายด้วยทฤษฎี
ความชั่ว (Schuldtheorie) ในมาตรา 17 และปัจจุบันทั้งในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ และระบบ
กฎหมายคอมมอนลอว์ ต่างพยายามหาทางผ่อนคลายนความเคร่งครัดของหลักนี้

กฎหมายอาญาของไทยได้รับหลักความไม่รู้กฎหมายเข้ามาเมื่อตอนร่างกฎหมายลักษณะอาญา
ร.ศ. 127 ทั้งนี้เป็นผลมาจากความต้องการปรับปรุงระบบกฎหมายและการศาลของไทยเพื่อลบลปัญหา
เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงเกิดความจำเป็นที่จะบังคับให้บุคคลต้องรู้กฎหมายแบบตะวันตกที่
บัญญัติขึ้นใหม่และได้มีการบัญญัติหลักนี้ไว้อย่างเด็ดขาดในมาตรา 45 แห่งกฎหมายลักษณะอาญา
ร.ศ. 127 แต่ได้เกิดปัญหาต่อการวินิจฉัยความรับผิดในทางอาญาของบุคคลที่กระทำความผิดโดยไม่รู้
กฎหมายด้วยความสุจริตอย่างมาก ต่อมาจึงได้มีการผ่อนคลายนหลักนี้โดยมิได้คำนึงถึงพื้นฐานของหลัก
ความรับผิดในทางอาญา ในมาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา โดยที่ประเทศไทยได้มีประมวล
กฎหมายอาญาตามแบบประมวลกฎหมายอาญาภาคพื้นยุโรป ดังนั้นจึงน่าจะนำแนวคิดในการแก้ปัญห
ความไม่รู้กฎหมายของระบบกฎหมายซีวิลลอว์ โดยเฉพาะทฤษฎีความชั่วของเยอรมันมาปรับปรุงแก้ไข
มาตรา 64 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

ภาควิชา นิติศาสตร์
สาขาวิชา -
ปีการศึกษา 2530

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

DUSADEE HALEELAMIEN : IGNORANCE OF LAW AND CRIMINAL LIABILITY UNDER SECTION 64 OF THE PENAL CODE. THESIS ADVISOR : DR.KANIT NANAKORN AND ASSOC. PROF. VIRAPHONG BOONYOBHAS, 167 pp.

The principle "IGNORANTIA JURIS NEMINEM EXCUSAT" arose out of a misinterpretation of Roman Law by medieval canonists. It became more important under 19th century Positivism, which defined law as a command of a Sovereign backed by sanctions, because the principle gave the sovereign state absolute authority to promulgate laws, and because it supported the supremacy of the state over the individual. Moreover, this principle in effect embodies a policy of law enforcement that ensures knowledge of and compliance with the law. For these reasons, both civil and common law systems originally did not accept ignorance of law as a defence, especially to a criminal charge.

As society became more complex after the industrial revolution, "technical laws", which made certain acts illegal on grounds of public interest, became necessary. Many such laws were passed, and it became impossible to compel knowledge of law among the public. Germany was one of the countries to relax this principle. In the General Provisions of German Revised Criminal Code (1975), the problem of ignorance of law is dealt with in section 17 by using "Guilt Theory". Today, the principle has been relaxed in both civil and common legal systems.

Thai criminal law received this principle during the drafting of the Penal Code R.S. 127. The drafting in R.S.127 was the result of a desire to develop the legal and judicial systems so as to mitigate difficulties arising out of extraterritorial rights. It became necessary to compel subjects to know the law as recently codified. This principle is found in section 45 of the Penal Code R.S.127, but difficulties arose in deciding cases concerning criminal liability where the action was performed in complete ignorance and without culpability. There has been relaxation of this principle, but without considering the basis of criminal responsibility, under section 64 of the present criminal Code. As the Thai Criminal Code follows the continental model, continental solutions especially that of German's "Guilt Theory", might suitably be adapted to improve section 64.

ภาควิชา นิติศาสตร์

สาขาวิชา -

ปีการศึกษา 2530

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

กิตติกรรมประกาศ

แม้ผู้เขียนจะมีความมานะพยายาม ความอดทน ความรู้ความสามารถ เป็นองค์ประกอบภายในของการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ตาม แต่ความเมตตากรุณา การให้กำลังใจ ความเอาใจใส่ และความช่วยเหลือจากทุกท่านซึ่งผู้เขียนได้รับในลักษณะของการให้คำแนะนำและคำปรึกษา การอนุเคราะห์ด้านเอกสารทางวิชาการ การให้ยืมตำรา การแปลเอกสาร การตรวจพิสูจน์อักษร ตลอดจนการให้บริการของห้องสมุด เป็นองค์ประกอบภายนอกที่สำคัญยิ่งซึ่งมีส่วนผลักดันให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมความตั้งใจของผู้เขียน

บุคคลที่มีความสำคัญยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มี 3 ท่านคือ รองศาสตราจารย์วีระพงษ์ บุญญานุภาส ซึ่งกรุณาแนะนำหัวข้อและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ ตลอดจนสละเวลาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาควบคุมการเขียนวิทยานิพนธ์ อาจารย์ คร.คณิต ณ นคร ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้เขียนทั้งด้านการศึกษาค้นคว้า การแก้ไขเค้าโครง การให้คำแนะนำในการเขียน การให้ยืมตำรา การตรวจและปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ ตลอดจนสละเวลาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ และอาจารย์ คร.ฤทัย หงส์สิริ เพื่อนของผู้เขียนที่อนุเคราะห์ช่วยเหลือด้านเอกสารต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งไม่อาจหาได้ในเมืองไทย ให้คำแนะนำในการปรับปรุงเค้าโครงวิทยานิพนธ์ และช่วยแปลเอกสารภาษาฝรั่งเศสให้ด้วย ผู้เขียนขอขอบพระคุณในน้ำใจที่มอบให้แก่ผู้เขียนอย่างยิ่ง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อรองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ โฆวไลกุล คณบดีคณะนิติศาสตร์ และรองศาสตราจารย์ ไพฑูรย์ กงสมบูรณ์ ที่ให้ความเมตตากรุณาและความเอาใจใส่ต่อการทำวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนมาตลอด ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ จุฑากุลบุษย์ ที่กรุณาสละเวลามาเป็นประธานกรรมการสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์ และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ คร.ชาลี เฮนน์ (Dr. Charles Henn) ที่กรุณาแนะนำการเขียนและสละเวลาช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษให้กับผู้เขียนถึง 2 ครั้ง ตลอดจนขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ คร.อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ ผู้เขียนบทความเรื่อง "ความไม่รู้กฎหมาย" ซึ่งมีส่วนชี้แนวทางแก่ผู้เขียนในการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์เรื่องนี้

อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คงไม่อาจสมบูรณ์ได้ หากขาดเสียซึ่งความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชาญวิทย์ ยอคมณี และอาจารย์เข้มชัย ชูติวงศ์ ที่ได้สละเวลาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

นอกจากนี้ขอกราบขอบพระคุณ ร.ท.บุญมาก รอดประเสริฐ ผู้บังคับบัญชาที่กองนิติการ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม คุณสุภา บุรีสการ และคุณศิริลักษณ์ โกวิทวิสิทธิ์ ที่สนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าในระดับปริญญาโทของผู้เขียนด้วยดีตลอดมา ในด้านการแปลเอกสารต่างประเทศผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากคุณสาโรจน์ เกษมถาวรศิลป์ คุณสาริน งามจิตร (เพื่อนร่วมรุ่นอักษรฯ จุฬาฯ) และคุณทัศนีย์ แก้วพิลา ส่วนในด้านการพิสูจน์อักษรได้รับความร่วมมือจากคุณวิดิษฐ สุจิรัตนวิมล คุณอัญชนา พันธุ์พานิช คุณประไพพรรณ บุตรตัน คุณเกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์ และคุณศศิมาถาด เกียรติกิจวาฬไกล ผู้เขียนขอขอบคุณคุณคุณนันทิยา สว่างวุฒิธรรม (เพื่อนอักษรฯ จุฬาฯ) ที่ให้ความช่วยเหลือในการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ในการค้นคว้าบันทึกการประชุมของสำนักงานเลขาธิการ รัฐสภาได้รับการอำนวยความสะดวกจาก คุณอรทัย พิศาลบุตร และคุณนิภา สิริวัฒน์คุปต์ และขอขอบคุณ คุณพิโรจน์ ตั้งธรรมธิติ ที่อนุเคราะห์ในการค้นคว้ารายงานการประชุมของห้องสมุด สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ตลอดจนขอขอบคุณ คุณวิไลลักษณ์ บุญยัง และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกคน และชาวซึ่งน้ำใจและความเอาใจใส่ของ ก้อย กิ๊ จิว เจียบ นก นาด เบน บุษ เป็ล ยาย หน้อย หล้า อ้วน อู๋ ที่ให้กำลังใจทั้งตอนสอบเก่าโครง วิทยานิพนธ์และสอบวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หากปรากฏคุณค่าและประโยชน์ในทางวิชาการอยู่บ้าง ผู้เขียนขอน้อม อุทิศคุณค่าเหล่านี้แก่ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระมณูภัณฑวิมลสาร (ทองดี หนีละเมียร) คุณปู่ของผู้เขียนซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้ศึกษาสาขานิติศาสตร์ บิคา มารคา ซึ่งเป็นผู้ส่งเสริมและ อบรมให้ผู้เขียนเป็นผู้ใฝ่ในการศึกษา คณาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทั้งหลาย ที่มีส่วนสนับสนุนและ เสริมสร้างความรู้อันเป็นรากฐานสำคัญที่สุดสำหรับชีวิตของผู้เขียน ส่วนความบกพร่องไม่สมบูรณ์ของ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
บทที่ 1	
บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย	4
ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์	5
บทที่ 2	
แนวความคิดว่าด้วยความไม่รู้กฎหมายกับโครงสร้างความรับผิดชอบในทางอาญา..	6
ความไม่รู้กฎหมาย	6
1. ความหมายของ "ความไม่รู้กฎหมาย" (Ignorance of law)	6
2. ความแตกต่างระหว่างความไม่รู้กฎหมายกับความไม่รู้ข้อเท็จจริง	9
ความไม่รู้กฎหมาย (Ignorance of law).....	9
ความไม่รู้ข้อเท็จจริง (Ignorance of fact)	9
ความไม่รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิด	9
ความสำคัญผิดว่ามีข้อเท็จจริงที่เป็นเหตุให้ผู้กระทำมีอำนาจ	
กระทำได้	10
3. ประเภทของความไม่รู้กฎหมาย	11
ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (invincible error	
juris)	11
ความไม่รู้กฎหมายที่หลีกเลี่ยงได้ (vincible error	
juris)	11

4. ความไม่รู้กฎหมายอาญากับความไม่รู้กฎหมายอื่นนอกเหนือ ไปจากกฎหมายอาญา	12
โครงสร้างความคิดในทางอาญา	14
1. โครงสร้างความคิดในทางอาญาตามกฎหมายเยอรมัน ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)	16
องค์ประกอบความผิด (Tatbestandmässigkeit)	16
ความผิดกฎหมาย (Rechtswidrigkeit)	17
ความชั่ว (Schuld)	17
2. โครงสร้างความคิดในทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)	18
Actus Reus	18
Mens Rea	18
3. โครงสร้างความคิดในทางอาญาตามระบบกฎหมายไทย	19
ความไม่รู้กฎหมายกับวัตถุประสงค์ของการลงโทษในทางอาญา	26
บทที่ 3	
ประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิด ในทางอาญา	29
ประวัติความเป็นมาของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)	29
1. จุดเริ่มต้นของหลักความไม่รู้กฎหมายในหลักกฎหมายโรมัน	29
2. วิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายในกฎหมายศาสนา (Canon law) สมัยกลาง	33
3. วิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมายอาญา เยอรมัน	35
วิวัฒนาการและความเป็นมาของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมาย คอมมอนลอว์ (Common Law)	39

1. วิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมายอังกฤษ ก่อนเข้าสู่ระบบกฎหมายอเมริกัน	39
2. วิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมาย อเมริกัน	43
วิวัฒนาการและความเป็นมาของหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมาย ไทย	46
1. จุดเริ่มต้นของหลักความไม่รู้กฎหมายในกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127	46
2. วิวัฒนาการของหลักความไม่รู้กฎหมายในประมวลกฎหมายอาญา ฉบับปัจจุบัน	50
ความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ของสังคมและความรับผิดชอบในทางอาญา	56
สมัยบุพกาล	56
ยุคกรีก	58
ยุคโรมัน	58
สมัยกลาง	58
ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม	59
บทที่ 4	
ความไม่รู้กฎหมายกับทฤษฎีความรับผิดชอบในทางอาญา	61
หลักพื้นฐานของความรับผิดชอบในทางอาญา	61
ความไม่รู้กฎหมายกับทฤษฎีความรับผิดชอบในทางอาญาตามกฎหมายอาญา เยอรมันในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law)	62
1. ตำแหน่งของเจตนาในโครงสร้างความรับผิดชอบในทางอาญาและ ทฤษฎีการกระทำคามผิดทางอาญา	63
ทฤษฎีการกระทำก่อให้เกิดผล (kausale Handlungslehre)	64
ทฤษฎีความมุ่งหมายของการกระทำ (finale Handlungslehre)	65

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวกับปัญหาความไม่รู้กฎหมายในกฎหมายอาญาเยอรมัน	65
ทฤษฎีเจตนา (Vorsatztheorie)	66
ทฤษฎีความชั่ว (Schuldtheorie)	67
3. ความรับผิดชอบในทางอาญากับทฤษฎีความไม่รู้กฎหมายในกฎหมายอาญาเยอรมัน	70
ความไม่รู้กฎหมายกับทฤษฎีความรับผิดชอบในทางอาญาตามกฎหมายอาญาอเมริกันในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)..	78
1. ทฤษฎีความรับผิดชอบในทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)	78
2. ความไม่รู้กฎหมายกับหลัก Mens Rea ในกฎหมายอาญาอเมริกัน	81
ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามระบบกฎหมายอาญาของไทย	87
1. ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127	87
2. ความไม่รู้กฎหมายกับความรับผิดชอบในทางอาญาตามประมวลกฎหมายอาญาฉบับปัจจุบัน	90
.....	
ปัญหาและแนวทางผ่อนคลายนหลักความไม่รู้กฎหมายในระบบกฎหมายอาญาของไทย	94
การผ่อนคลายนความเข้มงวดของหลักความไม่รู้กฎหมายไม่อาจเป็นข้อแก้ตัวได้ในทางปฏิบัติของศาล	97
1. โดยวิธีการจำกัดขอบเขตของคำว่า "กฎหมาย"	98
2. โดยการยึดหลักความสมบูรณ์ของกฎหมายล้ากับรอง ..	101

การผ่อนคลายความเข้มงวดของหลักความไม่รู้กฎหมายไม่อาจเป็นข้อแก้ตัว ได้โดยการจำแนกประเภทความผิดกฎหมายอาญา	105
การวิเคราะห์กรณีไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยหลักความไม่รู้กฎหมายไม่อาจเป็น ข้อแก้ตัวได้ในประมวลกฎหมายอาญาของไทย	108
การวิเคราะห์และการเสนอแนะทางปรับปรุงแก้ไขมาตรา 64 แห่งประมวล กฎหมายอาญาลับปัจจุบัน	112
1. การนำแนวทฤษฎีความชั่ว (Schuldtheorie) ในระบบกฎหมาย อาญาเยอรมันมาใช้วินิจฉัยการกระทำความผิดโดยไม่รู้กฎหมาย ตามระบบกฎหมายอาญาของไทย	113
2. การนำพยานหลักฐานเข้าสืบพิสูจน์ความไม่รู้กฎหมายของผู้กระทำ ความผิด	116
3. การแก้ไขด้วยคำที่ว่า "ผู้กระทำความผิดอาจจะไม่รู้ว่ากฎหมาย บัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิด "และ" และถ้าศาลเชื่อว่า ผู้กระทำไม่รู้ว่ากฎหมายบัญญัติไว้เช่นนั้น"	122
4. การเปิดโอกาสให้ศาลยกเว้นโทษแก่ผู้กระทำความผิดโดยไม่รู้ กฎหมายอย่างสุจริตและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้	123
บทที่ 6	
บทสรุปและข้อเสนอแนะ	130
บทสรุป	130
ข้อเสนอแนะ	136
บรรณานุกรม	140
ประวัติผู้เขียน	160